

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ԲՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ

(Տես էրես 12:)

Կիզուռնը.

Հարցուցամք ես երբեք քեզի, սիրելի օրիորդ, ձմեռ ժամանակ պզտի ոտքերդ կրակարանը ջերմացնելուդ ատենը, ի՞նչ է այդ կրակը, այդ մարդկանց ամենամեծ բարերարը. այդ կրակը, առանց որուն երկրիս մէկ մասը գրեթէ մեզի անընակելի կ'ըլլար տաւոյն մէկ ամբողջ երրորդ մաս մը ժամանակի. առանց որուն և ոչ կտոր մը հաց կարենայինք պիտի պատրաստել, և միսն իսկ հում հում պիտի ուտէինք. որ գիշեր ատեն զմեզ կը լուսաւորէ, և առանց որուն մենք ալ հաւուց հետ հարկ պիտի ըլլար կանուխ պառկէինք. այդ կրակը որ զմետաղներն իսկ իրեն հնազանդ կ'ընէ, և առանց որու ոչ երկաթը կըրնայինք ունենալ, ոչ պղինձը, ոչ արծաթը և ոչ ինչեւիցէ բան որ անոնցմով կը շինուի. համառօտ ըսելով, այդ կրակը, առանց որու մարդկային ճարտարութիւնը, կապկաց ու ջրշանց ճարտարութենէն շատ գերազանցել չէր կարող:

Մենք անանկ սովորած ենք կրակի որ վրան մեծ ուշադրութիւն չենք դնել. և թերեւ հեշտեալ իսկ կը համոզուէինք թէ քիմիական ծծմբառները իսկըլ բանէ հետէ միշտ եղած են. սակայն այն առաջին մարդիկ որ ժամանակակից գտնուած են այդ գիւտին, ուսկից ամենայն գիւտք սկիզբ առին, այն առաջին մարդիկ կ'ըսեմ, շատ աւելի յարգ ունէին կրակին վրայ: Իրենց առջին կրակը՝ աշխարհիս մեծագոյն բաներէն մէկն էր: Հին Պարսք գիրակը աստուածացնելով կ'ըսէին թէ Զրադաշտ, ի-

րենց մարդարէն, Հիմաւայա լեռան դագաթէն անցնելով, որ աշխարհիս ամենաբարձր լեռանց շղթայն է, երկրն քէն գնացեր առեր էր զայն: Հին Յոյրք կ'ըսէին թէ Պրոմէթէա գիցմէ գողցեր էր զայն մարդկանց ընծայ ընել ուզելով, որ Պարսից ըսածին գրեթէ նման կ'ըլլէր: Հռոմայեցիք իսկ իրենց ճաշիկը կրակի ունէին, զոր և միշտ արծարծ կը պահէին. և այս գործը վեատալ ըսուած հռչակաւոր կուսանաց յանձն էր, որոնց և մահ իսկ սպառնացուած էր եթէ մէկը անհոգութեամբ թող տար որ մարէր: Այսօրուան օրս ոչ միայն կրակին վրայ այնչափ հոգ չենք տանիր, այլ և պարզութեամբ առանց մասնաւոր քննութիւններ ընելու, կ'երկընցենք ոտքերնիս ու կը ջերմացնենք: Սակայն զարհուրելի խռովութիւն մը կ'ըլլէր անշուշտ աշխարհիս վրայ, եթէ յանկարծ նորօրինակ Պրոմէթէա մը ելլելով նոյնը մեզմէ նորէն գողնար ու տանէր իր առջի տէրերուն տար. ամենայն մարդկային ճարտարութիւն՝ ինչպէս գիւթութենէ հարուածեալ, մէկէն կը դադրէր, և շատ ժամանակի պէտք չկար որ մեր խեղճ ընկերութիւնները, որոնց վրայ այնքան կը պանծանք, բոլորովին կերպարանափոխ ըլլային:

Այլ բարեբաղդաբար ասանկ բանի դէմ զբեղ կրնամք բոլորովին ապահով ընել: Կրակը անանկ պարզեւ մը չէ որ կարելի ըլլայ ըստ կամս մարդուս ձեռքէն նորէն ետ առնուիլ. այդպիսի բանի մը վրայ մենք հիններէն շատ աւելի տեղեակ ենք: Բնութեան օրէնք մըն է. որ մարդուս ստեղծումէն ալ առաջ կար, և անտարակոյս, մարդկային ազգին լմըն նալէն ետքն ալ պիտոր շարունակէ: Կրակին գոյութիւնը ամենաներքին կերպով շարկապեալ է այն աշխարհիս ամենէն մեծ թագաւորին գոյութեանը հետ, որուն վրայ ետքի անգամուն կը խօսէինք, այսինքն թթուածնին հետ:

Կրակը, թթուածնին ուրիշ մարմնոց հետ Հայրսևանալոռն հաւնդուս է:

Երբ թագաւորը կ'ամուսնանան, ինչ

մեծ ուրախութիւն կ'ըլլայ. ինչ աղաղակ. ինչ լուսաւորութիւն: Արդար չէ՞ր ուրեմն որ աշխարհիս թագաւորն ալ ուրախութիւններ և լուսաւորութիւններ ընէր իր հարսանիքներուն հանդէսը կաւարելու համար: Այո, շատ իրաւացի բան է, անոր համար ալ պակաս չէ: Այդ ուրախութիւնները՝ ջերմութիւն է որ միշտ կը զուարթացնէ. լուսաւորութիւնները՝ բոցն է որ մեզ կը լուսաւորէ: Միայն թէ մարդ, բնութեան առջին, անանկ խորիւստ հպատակ մըն է, որ բուն մարդկային ազգին թագաւորներն անգամ բարեբաղդաբար անանկ խորիւստ հպատակ չունին: Երբ ջերմութեան ու լուսոյ պէտք ունի՝ բռնի կը ստիպէ որ ամուսնանայ աշխարհիս թագաւորը, և այն հանդէսը իր օգտին կը ծառայեցընէ:

Սակայն պիտի ըսես ինծի, եթէ ուղեւորայի քարերով կամ երկաթներով կրակ վառել, երբեք յաջողիլ չըկրնար: Միթէ թթուածինը այդ մարմիններով չիհարսնանար, և ոչ նաև ուրիշ շատ մը մարմիններով որոնցմով կրակ վառել անկարելի է: Ինչպէս ուրեմն ըսիր ինծի թէ թթուածինը ամեն բանի մէջ կը գտնուի:

Ատոր համար է, այո, որ ամեն մարմինը կրակ վառելու յարմար չեն: Երբ թթուածինը արդէն մարմնոյն մէջը կայ, ինչպէս, օրինակի համար՝ ի քարինա, հարսանիքը եղած լմնցած է. հանդէսը նորէն սկսիլ չիկրնար: Թագաւորը ալ միւս մարդոց պէս են, հարսանեաց հանդէսը մէկ անգամ միայն կը կատարեն:

Եթէ ներկայ գտնուած ըլլայիր այն ժամանակին՝ յորում թթուածինը իր հարսանիքը կատարեց քարերը բաղկացնող գոյացութեանց հետ, անանկ հանդէս մը տեսած ըլլալու էիր, որ ինծի ալ հիմա կրնայիր պատմել: Այդ հարսանեաց և ոչ իսկ ես ներկայ էի. սակայն գիտունը վերջապէս այս ետքի ատեններս յաջողեք են մէկ քանի քարերու կտորուանց մէջ, այն կապերը խզելու որ զթթուածինը սկզբնական

գոյացութեանց հետ միացած կը բռնէին: Այդպէս այդ գոյացութիւնը իրենց ազատութիւնը գտած ըլլալով, հետեաբար ալ իրենց ամուսնանալու յարմարութիւն ալ կը գտնային. և այնպէս անով կարելի եղաւ պզտի համեմատութեամբ նոր հարսանեաց հանդէսներուն տեսարանը յառաջ բերել: Կրնամ քեզի վկայութիւն տալ որ զարհուրանք բերելու բան է երբ մէկը մտքը այն ժամանակին ելլէ՝ որ այդ հարսանիքը մեծ համեմատութեամբ տեղի ունեցած է, բայց երկրթի նկատմամբ խնդիրը տարբեր է:

Անշուշտ լսած ես Լուդովիկոս ԺԴ, այն գոռոզ թագաւորը, որ ինքզինքը Մեքսիկան ինչպէս կու տար, և որ առանց տհաճութիւն մը ցուցնելու սիրով մտիկ կ'ընէր անոնց որ զինքը արևուն կը նմանցընէին: Ինչպէս կ'երևայ, օր մը միտքը դրաւ, թէ ինչպէս կամ ինչ պատճառի համար, կարելի չէ ըսել, որ թոյլ տայ զինքը Մէքսիկոն տիկնոջ հետ հարսնացընեն, որ Սկարոն անունով անդամալոյծ քերթողի մը այրին էր, որ և ըստ որում քերթութիւնը միայն մէկ քանի կատակերգութիւն չինած էր:

Միթէ կը կարծես այն օրը վերսայլ լուսաւորած ըլլան: Ոչ երբեք, վասն զի ամթալի հարսանիք մըն էր այն՝ ամենուն ալ անծանօթ պիտի մնար. արարաղութիւնը գաղտնի կերպով կատարուեցաւ, սովորականէն և ոչ ճրագմաւելի վառելով:

Չեմ ուզեր ըսել թէ թթուածինն ալ ատանկ տկարութեանց ենթակայ ըլլայ, և ոչ թէ պատուաւոր սեպէ իր ամուսնանալու մարմնոց մէջ ընտրութիւն ընելու: Աստուծոյ ստեղծած առարկայից մէջ մեր փոքրոգի հպարտութիւններն ու պզտի դաղափարները չկան: Սակայն այս թագաւորը միշտ իր ընտրութիւններն ունի, և բոլոր իր հարսանիքները մի և նոյն կերպով չեն կատարուիր: Առքուաղուոր պզտի մկրատդ, որով կրակ հանել չես կրնար, ու երկու երեք օր պատուհանին վրայ թող: Այն դէպք կարմրագոյն թեփաւոր բիծերն որ վրան

նստած կը տեսնես, զորոնք և ժանդ կ'անուանեն, դիտես թէ ուստի կու գայ: Թթուածնին քու մկրատիդ երկաթին հետ հարսնանալէն: Սակայն այդ հարսանիքը Սկարոն այրւոյն հարսանեաց կը նմանի: Առանց փառաւորութեան և առանց ազազակի կատարուեր է, որով և հանդէս և կրակ սիրողներն ալ հարկ եղեր է որ լուծեամբ անցնին: Վասն զի ասոր մէջ իրենց վերաբերեալ բան մը չկար:

Հիմա կ'ուզեմ ըսել քեզի այս հարսանեաց անճանօթաբար ըլլալուն պատճառը: Այդ բանը անկէ առաջ կու գայ որ երկաթը չափաւորապէս ձգելով առինքն զթթուածինը, որովհետեւ շատ բերումն չունի անոր, ծանր ծանր հետը կը միանայ, և ամենեին տկար կերպով:

Երբ թղթի կտոր մը կ'առնես կը վառես, որչափ ժամանակ կը վառի:

— Կէս վայրկեան մը առ առաւելն:

— Հապա քու մկրատիդ ժանդոտ բիծը, որ թերեւ թղթին հարիւրերորդ մասը չկայ, որչափ ժամանակ պէտք եղեր է զոյանալու:

— Երկու երեք օր:

— Ահա այդ պատճառին համար է որ ոչ ուրախութիւն տեսար և ոչ լուսաւորութիւն: Ատոնք այն թթուածնի քանակին համեմատական են որ մէկէն կը հարսնանայ: Երբ այդ քանակը շատ քիչ է, հանդէսն ալ պզտի կ'ըլլայ, և մեզի ալ անզգալի, ինչպէս դերձանի պզտի ծայրեր որ թեթեւ կերպով կը նակդ շարէին, անզգալի կ'ըլլային, մինչդեռ շատ աղէկ կը զգայիր անկողնոյ հաստ սաւան մը որ ուսերուդ վրայ կ'ընար: Եւ սակայն ուրիշ ինչ բան է այդ անկողնոյ հաստ սաւանը, եթէ ոչ բաղմունքին մը դերձանի ծայրերու: Միայն թէ ամենը մէկէն վրադ կ'ընան, ինչպէս այրող թղթին հարսանեաց լուսաւորութիւնները:

Դեռ ևս քիչ մը համբերութիւն ունեցիր որ վերջը հասնինք:

Ինչ կայ ուրեմն այն թղթին մէջ որ այնչափ ախորժելի է թթուածնին, և

այնպէս շուտով և մեծ քանակութեամբ հետը կը հարսնանայ:

Ինչ կայ: Երկու բարձր աստիճանի զոյացութիւններ կան, որոնց՝ աշխարհիս վրայ կատարած էական պաշտօնը իրապէս թագաւորական ազգակցութեան մը կը հաւասարեցնէ զիրենք. և են, նախ այն մէկն որ արգէն իսկ շատ աղէկ կը ճանչանք, աճուխը, և միւսն որուն միայն անունը տուեր եմ, ջրին վրայ խօսած ժամանակս, Զրաճիկը:

Կազի լուսաւորութեան ընկերութիւնը շնորհքով, ամեն մարդ այսօրուան օրս զլրածինը կը ճանչնայ, կամ գոնէ ամեն մարդ անոր անունը գիտէ: Քեզի անցողաբար ըսել ուզելով, մինչև հիմա ճանչցուած մարմնոց մէջէն այս ամենէն թեթեւն է: Տասնուչորս ու կէս անգամ աւելի թեթեւ է քան զօդ, որ ի վերայ այսր ամենայնի շատ ծանր չէ, թէպէտ և ամբողջութեանը մէջ ինքն ալ իր ծանրութիւնն ունի, ինչպէս զուրցեցինք:

Զրաճնին բուն թագաւորութիւնը ջուրն է, ուր թթուածնին հետ միացած է ութ լըտրի մէջ մէկ լիտր համեմատութեամբ, եթէ վերջին նամակս աղէկ կը յիշես: Սակայն անկէ դուրս, ինքն և ածուխը, կերպով մը մէկմէկէ անբաժանելի են, անանկ որ անհրաժեշտ ամեն կենդանական կամ բուսական գոյացութեանց մէջ միանգամայն կը գրտնուին: Փայտին, հանքային ածխոյ, ձէթին, ճարպին, գինւոյ ոգիքին, և այն ամեն բանի մէջ որ կիզելի կը կոչենք. վասն զի կիզուլն կոչեր են թթուածնին միւս մարմնոց հետ հարսնանալու գործողութիւնը. ջրածինն և ածուխն խելք ու հանգարտ փակուած կը մնան, ինչպէս երկու տղաք որ պահուրտուք կը խաղան: Դու ալ երբեմն պահուրտուք խաղացած պիտի ըլլաս: Եթէ չար տղուն մէկը ետեւդ խանձողով մը եկած ըլլար, ինչ կ'ընէիր: Կամայ ակաւ մայ, հարկ պիտի ըլլար ելլել ու թող տալ որ քեզ բռնեն: Ստոյգ ուրեմն նոյն բանը կ'ըլլայ մեր այս երկու բարեկամաց նկատմամբ, երբ դու թուղթը կրակին կը մօտեցնես: Զերմութիւնը զի-

քենք կը բռնադատէ որ ելլեն երթան, և թթուածինը՝ որ միշտ հոն օդուն մէջ կը գտնուի, ձեռքը անոնց կը հասցընէ: Իսկոյն կը միանան, ու գեղեցիկ բոց մըն է օդուն մէջ կը տեսնուի, որ այնչափ կը տեսէ մինչև որ ամենը մէջէն ելլեն երթան:

Ուրեմն ջրածինը և ածուխը երկու մեծ կիղեղի գոյացութիւններն են, և կրակին երկու ծնողքը. և որովհետև բնութիւնը մեզի նոյն գոյացութիւնները առատաբար չնորհած է, կրնանք ըսել թէ անսպառելի են: Երբ կը լսես որ մարդիկ կ'ողբան ու կ'ըսեն թէ փայտը կը հատնի, և գետնածուխը կը նուազի, և թէ մարդս ալ պիտի չգիտնայ թէ ինչո՞վ ինքզինքը ջերմացընէ, ամենևին չվախնաւ: Տաշտի մը մէջ այնչափ ջրածին կայ որչափ հարկաւոր չէ մեծ ճաշ մը պատրաստելու համար: Մոնոուսթի քարահատքը աւելի ածուխ կը գտնուի քան թէ Սէնդ-Էդիէնի ածխահանքին մէջ. և երբ բոլոր լեռանց անտառները կտրելու ըլլան, որ Աստուած չընէ, դիտենք թէ ինչ պիտոր ընեն. նոյն իսկ լեռը պիտոր էրեն: Ժիւռայի լեռները, օրինակ առնել ուղելով, որովհետև աւելի յարմար են, ածխի մեծ կոյտեր են, թէպէտ և չերևնար: Իրն այն է որ պահւումը տեղէն կարենայ մէկը զայն դուրս հանել. սակայն այդ ալ յաջող ընել կարելի պիտի ըլլայ երբ մարդ ուղէ. արդէն ատկէ աւելի դժուարին բաներ ալ ըրած են: Իսկ թթուածինն նկատմամբ, ածուխը կոճղէ մը առաջ եկեր է կամ քարէ, և ջրածինը ճրագէ մը ելեր է կամ գաւաթ մը ջրէ, ինքը այդ ամենայնի բոլորովին անտարբեր է: Միայն անձին կը նայի, և ոչ ծագման, և յօժարակամ ինչպէս մէկին՝ ասանկ ալ միւսին հետ կը միանայ:

Ահա եկանք նորէն շնչառութեան, ուսկից կարծես թէ միշտ հեռանալ կը նայիմ, և երեակայէ թէ ինչպէս նորէն ատոր եկանք:

Երբ արիւնը թոքոց մէջէն զթթուածինը ժողովելով գործարանաց մէջ

կ'առնէ կը տանի, գիտես թէ թթուածինը ինչ կը գտնէ հոն:

Ջրածին և ածուխ:

— Ուրեմն անոնց հետ կը միանայ:

— Այո, և միայն ատոր համար է որ մեր մարմնոյն մէջը կը մտնայ: Ահա առիկ ուրեմն այդ բանին համար է որ դեռ շնչառութիւնը քեզի չմեկնած, հարկ եղաւ կրակին մեկնութիւնը տալ: Քեզի ինչպէս առաջ կը զուրցէի, մի և նոյն բանն է: Օդը կը թոց փքովը քուներսի դիզ ձգէ, և կամ խոհակերոցին փքովը կրակին վրայ մղէ զայն, միշտ արեայն է որ հարսնիքի կ'ուղարկես:

Կը շարունակուի:

ՀԻՆԳ ԴԱՐԱԹ ՕԴԱՊԱՐԿԻ ՄԷՋ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵՐԻՑ ԱՆԳՂԻԱՑԻՈՑ
ՅԱՓՐԻԿԷ

(Տես երես 12:)

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Լուսինն լեռները. — Կանաչագոցեստ ովկիսնուս մը. — Խարխա կը նետեն. — Օդապարիկը քարշող փիղը. — Հրաձգութիւնը. — Թանձրամորթին մահը. — Գիւղական փոռը. — Խոտի վրայ ձաշ մը. — Ցամաքի վրայ անցուցած գիշեր մը:

Առաւօտեան ժամը չորսին ատենները, երկուշաբթի օրը արեւը հորիզոնէն վեր կը բարձրանար. ամպերը ցրուեցան, և անուշ հով մը շնչելով այն առաւօտեան նշոյլքը զովացուց:

Երկիրը իր անուշաբոյր հոտերովը, ճանապարհորդաց առջին տեսնուեցաւ: Օդապարիկը հովու իրարու հակառակ հոսանաց պատճառաւ մի և նոյն տեղը երթալով գալով հազիւ թէ ուղղութենէն չեղեր էր. տղեղորը թոյլ տալով որ կազը խտանայ, աւելի վար ինչան՝ որպէս զի աւելի հիւսիսային ուղղութիւն մը բռնէ: Երկայն ատեն բոլոր